

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
DEPARTAMENTUL FILOSOFIE

TEZĂ DE DOCTORAT
-REZUMAT-

CREȘTINISMUL
ÎN EPOCA POSTMODERNĂ

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
PROF. UNIV. DR. AUREL CODOBAN

DOCTORAND: **FLORE DRĂGAN**

-2010-

CUPRINS

Introducere	3
I. Cadru metodologic	12
1.1. Delimitări metodologice și clarificări conceptuale.....	12
II. Modernitate și creștinism în societatea europeană.....	30
2.1. Originile și definiția conceptului de modernitate.....	30
2.2. Geneza și fundamentele istorice și filosofice ale modernității.....	38
2.3. Modernizare, <i>dezvrăjirea lumii</i> și secularizare.....	52
III. Religie și imaginar în lumea postmodernă.....	71
3.1. Amurgul modernității. Profeti și apostoli ai postmodernității	71
3.2. Conceptul de postmodernism și paradigma postmodernității.....	84
3.3. Religie și imaginar. Secte, noi mișcări religioase și <i>New Age</i>	98
IV. Creștinism și societate în epoca postmodernă	125
4.1. Tradiție creștină și de creștinare postmodernă	125
4.2. Misiunea pastorală creștină și modelele teologice contemporane.....	152
4.3. Apologetica creștină, morală și bioetica în modernitatea târzie.....	180
4.4. Mișcarea ecumenică și dialogul creștin postmodern.....	200
V. Creștinism și imaginar postmodern	215
5.1. Creștinism și imaginar politic postmodern.....	215
5.2. Istorie și imaginar religios-cultural în modernitatea târzie.....	228
5.3. Imaginarul familiei în postmodernitate.....	259

5.4. Imaginarul speranței. Spre un <i>nou creștinism</i> postmodern	273
Concluzii	289
Bibliografie	292

Cuvinte cheie

Modernizare, modernitate, fundamente istorice, filosofie modernă, dezvrăjirea lumii, secularizare, religie, imaginar, paradigmă, postmodernism, postmodernitate, secte, noi mișcări religioase, new age, tradiție creștină, decreștinare, misiunea pastorală creștină, modelele teologice contemporane, apologetica creștină, morală, bioetică, ecumenism, imaginar politic, imaginarul familiei și re-încreștinare.

Rezumat

Proiectul nostru de cercetare își propune să se constituie într-o interogație complexă a contextului istoric, a premiselor filosofice și axiologice pe care s-a structurat ceea ce numim generic modernitate și postmodernitate, și în egală măsură, a raportului și dialogului istoric și filosofic dintre modernitate și postmodernitate a cum se proiectează acestea la nivelul simbolic al structurilor imaginariului, dar mai ales într-o analiză profundă asupra dinamicii și reconfigurării *religiei creștine în epoca postmodernă*. Vom încerca să valorizăm printr-un efort epistemic de înțelegere hermeneutică a acestor realități, care va cunoaște o dublă direcție și semnificație; o primă poziționare în contextul istoric și cultural pentru a realiza o asumare comprehensivă genetică a fenomenelor culturale analizate și în același timp o situație dinspre *semnele, imaginile și simbolurile* majore ale manifestărilor religioase și culturale, observabile în realitatea imediată și proiectate în structurile imaginariului.

Datorită *extinderii* impresionante a *domeniului referențial*, a *importanței semnificative a subiectului*, și în egală măsură, a *dimensiunii profunde a diversității tradițiilor și formelor actuale ale creștinismului*, precum și datorită *complexității* interdisciplinare impuse de amploarea fenomenului cultural analizat, am delimitat și restrâns aria noastră de interes, în cadrul studiului de față, doar asupra spațiului cultural european, fără ca să negăm inter-dependența unor fenomene care depășesc acest cadru referențial a căror implicații tind să fie globale. În același timp, dintr-o anumită perspectivă, dacă socotim

civilizația europeană ca fiind secole de-a rândul spațiul cultural care s-a autoînstituit ca un adevărat ”centru al lumii”, model prin care s-a și reprezentat pe sine, în fapt *o imago mundi*, atunci analiza noastră transcende spațiul geografic și cultural european, deschizându-se unei perspective mult mai mari, transeuropene. Restrângerea dimensiunii și extensiunii conceptuale a temei noastre de cercetare, de la o dimensiunea întregului, care să surprindă toate subcomponentele locale ale extinderii mondiale, fără egal, a religiei creștine, are în vedere faptul că o analiză de acest calibru reprezintă un proiect cultural care necesită un timp de studiu mai îndelungat, un uriaș efort de documentare, analiză și sinteză, precum și travaliu intelectual absolut deosebit și fără îndoială, o muncă de cercetare care să construiască printr-un efort de echipă. Dimensiunea analizei globale a dinamicii postmoderne a creștinismului reclamă în mod obligatoriu un cadru metodologic interdisciplinar amplu, mult mai complex decât poate să ofere un singur cercetător, care să creeze oportunitatea punerii în valoare a unor arii tematice specifice ultra-specializate, suficient de relevante, fără însă a pierde viziunea de ansamblu a fenomenului, și în egală măsură, perspectiva comprehensivă integratoare și hermeneutica suplă, multidimensională, de-o anvergură greu de pus în act și de imaginat. Am încercat prin aceste delimitări metodologice primare, să pecizăm care sunt limitele reale ale efortului nostru hermeneutic, fără a afirma imposibilitatea practică și provocarea intelectuală deosebită oferită de un astfel de demers sintetic, observând totuși care sunt posibilitățile rezonabile și care sunt punctele de demarcație care au jalonat parcursul sistemic și perfect întemeiat al demersului nostru metodologic pe care am dorit să-l propunem prin acest studiu și să-l legitimăm. Pentru a proiecta efortul nostru discursiv, suntem conștienți de nevoia de a sesiza atât caracterul motivator și provocarea intelectuală, cât și dificultatea sistemică inerentă oferită de diversitatea abordărilor și încercărilor de comprehensiune ale destinului creștinismului postmodern. Cultura europeană s-a construit, dincolo de orice artificiu hermeneutic, pornind de la moștenirea tradiției iudeo-creștine, alături desigur pe moștenirea greco-romană, și întreaga dinamică a civilizației europene de-a lungul parcursului pre-modernitate, modernitate și post-modernitate reclamă o conștiență necesară și o pre-comprehensiune capabilă să restituie adevărata și întreaga semnificație a acesteia.

Obiectivul reflecției noastre s-a focalizat asupra înțelegerii bogăției uimitoare a tradiției creștine, a dinamicii formelor sale culturale, sesizate în lumea reprezentărilor imaginarului, printr-o situare reconstitutiv-genetică în cadrul realităților analizate, și mai ales printr-un dialog permanent între *imaginarul religios creștin* și diverse structuri

simbolico-culturale din cadrul *modernității* și *modernității târzii*. Lentila noastră hermeneutică s-a dorit a fi cât mai complexă, operând dintr-o perspectivă istorică, teologică, antropologică, și filosofică, fără a avea pretenția unei determinări rezolutive exhaustive, căutând însă să pătrundă în universul imaginarului, conștienți că orice încercare de înțelegere și de cunoaștere a realității unei epoci, și orice încercare de a defini *realul*, trebuie să opereze în fapt cu percepții și reprezentări ale acestora, deschizându-se astfel lui *mundus imaginalis*.

În opinia noastră, în încercarea posibilă și dificilă, de a clarifica și de a înțelege fenomenologia culturală a modernității, este absolut necesar să se analizeze dincolo de factologia realului, a faptelor și ideilor vehiculate și să se coboare mai profund în lumea reprezentărilor și producțiilor imaginarului. Imaginarul este un sistem de structuri simbolice și reprezentări, o „*logică dinamică de compunere a imaginilor*”, un fel de *punte imaterială*, dar în același timp reală, dintre noi și lume, dintre universul profund al identității noastre și diversității realității celuilalt. Se poate susține că imaginarul reprezintă *harta* cu care citim și *interpretăm* cosmosul și lumea care ne înconjoară, deoarece modernitatea filosofică europeană a demonstrat că realitatea și realul este o dimensiune ireductibilă și insesizabilă empiric și că nu cunoaștem decât mediat prin percepții, reprezentări și idei, organizate în și coduri comunicaționale, rețele mitice și simbolice, sisteme conceptuale și în structuri imaginare. Studiile asupra imaginarului au pus în evidență faptul că *întregul nostru sistem de relații cu lumea trece prin imagini*, imaginea fiind un mediu prin intermediul căruia vedem și înțelegem realitatea. Imaginea, ca arhetip al reprezentării, trebuie înțeleasă ca semn și simbol instituindu-se ca un mediator de neocolit în comunicarea oricărei experiențe umane. Suma producțiilor puse în act de capacitatea ființei umane de a reprezenta și imagina, ar trebui în opinia noastră, să devină un element discursiv important într-o analiza de felul celei intenționate în cadrul prezentului studiu, care să faciliteze astfel, pătrunderea dincolo de expresia brută a realității, în profunzimea lăuntrică a emoțiilor, neliniștilor, fantasmelor, obsesiilor, credințele, valorilor și a speranțelor oamenilor unei epoci. Credem deci, că studierea imaginarului în general și a imaginarului religiosității creștine din modernitate și din postmodernitate în special, ca fundament esențial al unei culturi, se dovedește a fi un cadru capabil să restituie semnificații și să producă o înțelegere mai autentică a complexității și diversității „traseului antropologic” al omului postmodern, asupra căruia spiritul nostru cugetător își apleacă propria neliniște. Cercetarea noastră și-a propus, deci, să se constituie într-o interogație și într-o analiză complexă a *imaginarului religiosității creștine din epoca*

postmodernității și a relației dintre creștinism și postmodernitate. Modernitatea târzie sau postmodernismul este înainte de toate o teză culturală, a cărei miză însă depășește cu mult domeniul cultural, devenind o chestiune de paradigmă culturală, în cadrul căreia este situată și interpretată istoria, societatea, valorile și însăși existența umană. Postmodernismul a fost și este receptat în mod divers în mediile academice și culturale; de la imaginea unui moft intelectual, la cea de taifun al modernității sau chiar de o nouă eră istorică și culturală, diferită și opusă modernității.

Analiza fenomenului complex al creștinismului din epoca postmodernă, este fără îndoială un exercițiu foarte dificil de realizat, atât datorită multiplelor dimensiuni din sfera realului și imaginarului pe care religia creștină și religiozitatea le implică, cât și datorită multiplelor structuri simbolice și imaginare generate continuu de diversele instanțe discursive, comunicate în plan cultural și social de către numeroasele formule și tradiții religioase creștine. O analiză primară a imaginilor și simbolurilor fundamentale ale religiozității creștine postmoderne atestă convergența și unitatea de semnificare a acestora, recompunerea continuă în sensul situării în cadrul dinamicii specifice dialecticii sacralului și profanului, dar în egală măsură, se poate afirma în registrul receptării o mare diversitate morfologică, ritualică și culturală a tradițiilor religioase creștine. Una din mizele teoretice ale studiului nostru a fost analiza dialogului și a raportului dintre fenomenul secularizării în general și al decreștinării în special, manifestate în societatea și cultura ultimelor decenii și complexul fenomen al re-sacralizării care a promovat și noile curente religioase neo-păgâne, și a modului în care aceste fenomene își constituiesc și își proiectează imaginile și structurile simbolice care operează mutații în dimensiunea imaginarului epocii postmoderne.

Din punctul de vedere al structurii și derulării secvențelor discursive, demersul nostru s-a focalizat într-un prim capitol asupra unei secțiuni alocate descrierii cadrului metodologic, o necesară delimitare și clarificare conceptuală și metodologică în conținutul căruia am schițat cadrul teoretic în care am încercat să operăm, premisele pre-comprehesive dinspre care ne-am angajat și o specificare mai accentuată a elementelor constitutive ale abordărilor din domeniul imaginarului. După acest scurt excurs elaborat pentru clarificările metodologice, am proiectat un prim capitol de analiză, în cadrele căruia am încercat să definim conceptul de modernitate și să construim un dialog între modernitate și creștinism. Analiza s-a intenționat o interogație asupra originilor, genezei și a fundamentelor istorice și filosofice ale modernității, definită ca un proces fundamental european occidental. Un aspect specific care a fost accentuat este relația de inter-determinare dintre fenomenele culturale numite prin sintagma modernizare,

dezvrăjirea lumii și secularizare. Obiectivul reflecției noastre s-a focalizat asupra înțelegerii procesului de *modernizare*, în sensul de transformare specifică a culturii și civilizației occidentale la sfârșitul Evului Mediu prin mutațiile produse de Renaștere și mai ales de Reforma protestantă. Perspectiva noastră s-a orientat asupra fenomenului de *secularizare* care a avut loc de-a lungul modernității, precum și asupra modelelor și teoriilor explicative propuse de gânditori de primă mărime cu privire la mecanismele secularizării. Pornind de la fenomenologia secularizării, am căutat să ne interogăm asupra dialogului dintre *tradiția creștină* și fenomenului *decreștinării*, ca fenomen specific, recent și interior religiei creștine.

Capitolul următor s-a focalizat asupra relației dintre *religie și imaginar* în *lumea postmodernă*, analizate sub unghiul *definirii* conceptelor fundamentale, a prezentării *marilor sisteme discursive moderne* și a modelului de comprehensiune a conceptului de *postmodernism și postmodernitate*. Imaginarul religios postmodern, prezintă fenomene de-o amploare deosebită, astfel că pe lângă modelele teologice promovate de bisericele creștine și de marile religii în general, apar noi condiții specifice, în care înfloresc o *nouă religiozitate*, difuză și hibridă, care amestecă într-un *sincretism postmodern* fără egal, cu o mare *urină* elemente ale diverselor tradiții religioase. După ce am trasat metodologic un sistem de cercuri hermeneutice concentrice pre-comprehensive, sesizând vectorii și mecanismele inter-determinative, în capitolul IV am pătruns în mijlocul studiului asupra câtorva reprezentări imaginare, plasate deja într-un context cultural, cum ar fi *secularizarea*, din perspectiva căruia analizăm raportul dinamic dintre *tradiția creștină* din spațiul european și *decreștinarea* culturii și civilizației postmoderne și întregul univers de condiționări și relații pe care acest fenomen le instituie. Teza noastră introduce mai departe, un diagnostic al epocii postmoderne, și prezintă răspunsurile *pastorale și pastoral-misionare* pe care biserica creștină le proiectează printr-un mecanism de apărare și modalitățile în care reprezentările religioase au reușit să surprindă evoluția structurilor majore a modelelor eclesiale și mai ales a sistemelor teologice apărute ca rezultat al cugetării teologice postmoderne. Următorul punct de referință pe harta noastră imaginară l-a reprezentat modalitatea în care *Bisericile creștine din Europa* sunt capabile de un efort *pastoral-misionar* prin care să răspundă schimbărilor dramatice și complexității culturale actuale. Conținutul interogației se descoperă mai ales în secțiunea dedicată relației dintre *biserica și societatea actuală*, unde efortul *catehetic și mistagogic al bisericii creștine* și mai ales *teologiile* majore ale ultimelor decenii joacă un rol capital prin care instanțele discursive creează un mediu de dezvoltare, de înnoire sau de blocaj a *vieții eclesiale sacramental-liturgice*, fapt care se

răsfrânge mai ales asupra structurilor identitare colective și individuale, a comportamentelor morale și a valorilor sociale din *Europa Christiana*. Biserica a dovedit de-a lungul istoriei sale că este capabilă de o înnoire și în plan apologetic, chiar dacă structurile globalizării și ale societății informaționale transformă în mod radical componentele axiologice și limitele constituente ale valorilor morale. Biserica reușește, ce-i drept, destul de puțin în unele ramuri ale acesteia, să lanseze provocarea unei *interogații reflexive* împreună ale societății și liderilor ei, în vederea înțelegerii implicațiilor axiologice ale cercetărilor științifice și tehnice contemporane. Biserica creștină se angajează să cenzureze într-o oarecare măsură efortul demiurgic al științelor de graniță din modernitatea târzie, afirmând *sacralitatea vieții* și căutând să legitimizeze condiția antropologică conform datelor primare ale viziunii creștine. Unul dintre fenomenele cele mai disputate, dar cu certe valențe semnificative, care are loc în epoca postmodernă, este cel al *dialogului creștin* pe care *mișcarea ecumenică* îl produce, care creează importante consecințe apologetice și re-credibilizează creștinismul și re-creează *structurile de plauzibilitate* pentru receptarea mesajului creștin în areopagul postmodern european. Un spațiu consistent am alocat analizei fenomenului *mișcării ecumenice*, care în opinia noastră are un puternic potențial restitativ pentru structurarea și consolidarea identității creștine în civilizația europeană. Secularizarea și decreștinarea au avut în mod necesar printre cauzele sistemice și acest scandal generalizat de-a lungul ultimelor secole, între diversele confesiuni creștine, care nu au fost capabile să dialogheze și care s-au anatemitat, mai mult sau mai puțin, reciproc. Capitolul următor, intitulat *”Creștinism și imaginar postmodern”* a încercat să surprindă dinamica relației dintre biserica creștină și structurile politice de-a lungul unei perioade care pornește din premodernitate, străjuiește modernitatea și poposește pe larg în cadrul civilizației postmoderne *post-creștine*. Imaginarul politic postmodern, dezvoltă imaginea eforturilor bisericii de a construi un *dialog cu cetatea*, în vremea dizolvării ideologiilor politice, de a legitima o structurare democratică a statului, o relaționare pașnică și o reconfigurare a legilor, astfel ca rădăcinile tradiției creștine să nu capete hibridări care să producă mutații greu de recunoscut în cadrul civilizației europene. Locul și imaginea culturală a individului, *jocul alterității, imaginile și simbolurile religioase* proiectate în plan social, surprinse în fapte și gesturi capabile să se constituie în simboluri pentru a înțelege valorile și credințele omului postmodern, reprezintă miza reflecției și considerațiilor următoare. Abordarea noastră a încercat să restituie înțelegerii dinamica raportului *identitate-alteritate*, încercând să surprindem și în acest caz evoluțiile generale și elementele de absolută noutate, pe care

omul postmodern le imaginează și le reprezintă ca fiind sinele diferit de un „celălalt”. Aceasta semnifică tocmai „*traseul antropologic*” pe care omul postmodern îl întreprinde în căutarea propriei sale identități. Încheiem efortul nostru reconstituitiv și hermeneutic prin prezentarea unor structuri imaginare din contextul *familiei postmoderne*, fapt care în opinia noastră surprinde în plan microsocio-cultural care este structura adevărată a câmpului social și care sunt mutațiile axiologice ale omului postmodern și relația acestora cu ansamblul moștenirii iude-creștine. Pornind situații inițiale din modernitate, demersul nostru sa orientat în direcția integrării problematicii familiei în lumea imaginarului, înțelegând prin aceasta că nu ne-am propus o abordare cronologică a familiei, ci mai degrabă o punere în relief a actualizării structurilor arhetipale și mitice ale unității în conștiința omului postmodern, a structurii care îmbracă o oarecare formă a familiei, însă traduc în mod sigur “gradul de participare” a omului actual la valorile creștine fundamentale umane. Afirmăm în urma studiului nostru, verificând ipotezele anterioare, că epoca postmodernă este „*epoca fragmentării*” și, pentru a pune în evidență acest lucru, am ales spre analiză o structură durabilă a imaginarului *arhetipul unității*, reprezentat și actualizat în istorie de *ipostasul familiei*, un simbol al relațiilor subtile care-l definesc pe omul oricărei epoci. Mutațiile din sfera relațiilor și stucturii familiei, ilustrează într-un mod semnificativ transformările „suferite” de omul recent.

Nu am putea închide cercul demersului nostru fără a încerca și o perspectivă asupra imaginarului speranței detectabil ca un *imaginar al re-încreștinării civilizației europene*, desigur printr-un efort considerabil pe care biserica creștină poate și o poate să-l întreprindă. Nu putea să lipsească o proiecție spre viitor, și chiar dacă mereu riscantă, *speranța* este unul dintre factorii constituenți ai naturii umane. Analiza a surprins câteva observații despre eforturile de *reîncreștinare* ale spațiului european ale bisericilor creștine și despre posibilitățile de instituire ale unui *nou creștinism postmodern*. Totuși, complexitatea lumii globalizate, a societății informaționale nu permite cu ușurință ca procesele să fie programate precis, operându-se o mulțime de inter-determinări pe care dor viitorul le va putea arăta limpede, iar speranța va reprezenta drumul bisericii creștine până acolo.

Fără îndoială că o astfel de incursiune reprezintă un decupaj metodologic subiectiv, cu care noi am operat și care ne prezintă doar o perspectivă asupra complexității fenomenului reprezentat de *imaginarul religios creștin al postmodernității*, a identității și a valorilor omului postmodern. Din aceste considerente, analiza noastră nu are pretenția de exhaustivitate, ea încercând să demonstreze, să construiască „o imagine” cât mai obiectivă,

a creștinismului epoci postmoderne. Analiza "atalsului" reprezentărilor în universului imaginarului religiei creștine ne-a facilitat tot mai mult înțelegerea asupra condiției specifice în a extraordinarei complexitate a omului postmodern. Dincolo de năzuințele sale cotidiene și imediate, materialiste, hedoniste și consumeriste, dincolo de faptul că lumea informațională i-a virtualizat existența și că tehnologia comunicațiilor din era globalizării i-a transformat valorile sociale și modul de relaționare, și chiar dacă *civilizația cuvântului* este asaltată de *civilizația imaginii*, *omul postmodern al civilizației europene* rămâne un *homo religiosus* în căutarea și actualizarea propriei identități.

Bibliografie

1. Alexander, Jeffrey, C., *Cultură și societate*, Institutul European, Iași, 2001.
2. Arweck Elisabeth, *New Religious Movements*, în *Religions in the modern world: traditions and transformations*, edited by Linda Woodhead, Routledge, London and New York, 2005
3. Argan, Giulio, Carlo, *Căderea și salvarea artei moderne*, Editura Meridiane, București, 1970.
4. Bacci, Livi, Massimo, *The population of Europe*, Blukwell Publishers Ltd., 2000.
5. Baconsky, Teodor, *Europa creștină. Metoda cut & paste*, în "*Pentru un creștinism al noii Europe*", Editura Humanitas, București, 2007.
6. Bartoș, Emil, *Conceptul de îndumnezeire în teologia lui Dumitru Stăniloae*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2002.
7. Bauman, Zygmunt, *Etica postmodernă*, Editura Amarcord, Timișoara, 2000.
8. Bauman, Zygmunt, *Intimation of postmodernity*, Editura Routledge, Londra, 1992.
9. Beck, John, *Darul sacru al vieții*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2001.
10. Beckford, James, A., *Cult controversis. The Societal response to the new religious movements*, London, 1985.
11. Berger, Peter, *The Social reality of religion*, London, 1969.
12. Besancon, Alain, *Originile intelectuale ale leninismului*, Editura Humanitas, București, 1993.
13. Besancon, Alain, *Dilemele mântuirii*, Editura Humanitas, București, 2001.
14. Boari, Vasile, *Noua Europă în căutarea identității*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2009.
15. Boia, Lucian, *Jocul cu trecutul*, Editura Humanitas, București, 2002.
16. Boia, Lucian, *Pentru o istorie a imaginarului*, Editura Humanitas, București, 2000.
17. Bossy, John, *Creștinismul în Occident 1400-1700*, București, Humanitas, 1998.
18. Bradshaw, Timothy, *Teologia dialectică*, în "*Ghid de istorie a creștinismului*", Coord. Jonathan Hill, Editura Casa Cărții, Oradea, 2008.
19. Braga Corin, *Concepte și metode în cercetarea imaginarului: dezbaterile Phantasma*, Editura Polirom, Iași, 2007
20. Braudel, Fernand, *Timpul luminii*, vol. I., Editura Meridiane, București, 1989.
21. Brown, Colin, *Filozofia și credința creștină*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2000.
22. Bruckner, Pascal, *Tentația inocenței*, Editura Nemira, București, 1998.

23. Bryan, Wilson, *Religia din perspectivă sociologică*, Editura Trei, București, 2000.
24. Cairns, Arle, E., *Creștinismul de-a lungul secolelor*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 1997.
25. Champion, Francoise, "*Nouveau mouvements religieux et sectes*", Martin Cohen, în *Sectes et démocratie*, Editions Du Seuil, 1999.
26. Chaunu, Pierre, *Istorie și decadență*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 1995.
27. Chalke Steve, Alan Mann, *Mesajul pierdut al lui Isus*, Editura Scriptum, Oradea, 2007.
28. Certeau, Michel de, *Fabula mistică*, Editura Polirom, Iași, 1996.
29. Clement, Olivier, *Viața din inima noastră*, Editura Pandora-M, Târgoviște, 2001.
30. Codoban, Aurel, *Amurgul iubirii*, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2004.
31. Codoban, Aurel, *Postmodernismul- Deschideri filosofice*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
32. Codoban, Aurel, *filosofia ca gen literar*, Ediția aII-a, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2005.
33. Codoban, Aurel, *Sacru și ontofanie*, Editura Polirom, Iași, 1998.
34. Codoban, Aurel, *Semn și interpretare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001.
35. Connor, Steven, *Cultura postmodernă*, Editura Meridiane, București, 1996.
36. Constantinescu, Mihaela, *Post -Postmodernismul*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001.
37. Coulanges, Fustel de, *Cetatea antică*, vol. II., Editura Meridiane, București, 1984.
38. Cucos, Constantin, *Pedagogie*, Editura Polirom, Iași, 2006.
39. Culianu, Ioan, Petru, *Eros și magie în Renaștere*, Editura Nemira, București, 1994.
40. Nicolaus Cusanus, *Pacea între religii. Despre Dumnezeu ascuns*, Editura Humanitas, București, 2008
41. Davie Grace, *Patterns of religion in Western Europe* în *The Blackwell Companion to Sociology of Religion* Edited by Richard K. Fenn, Oxford, UK, 2003.
42. Delumeau Jean, *Perscrisul și trăitul, în "Introducere în istoria mentalităților colective"*, Editura P.U.C., Cluj-Napoca, 1998.
43. Delumeau Jean, *Civilizația Renașterii*, vol. II, Editura Meridiane, București, 1995.
44. Delumeau, Jean, *În așteptarea zorilor. Un creștinism pentru mâine*, Editura Polirom, Iași, 2006.
45. Delumeau, Jean, *Grădina desfătărilor. O istorie a paradisului*, Humanitas, București, 1997.
46. De Mey, Peter, *The Church from a european perspective*, în, *The Routledge Companion to the Christian Church* Edited by Gerard Mannion, Lewis S. Mudge, Routledge, New York - London, 2008
47. Duby, Georges, *Anul 1000*, Editura Polirom, Iași, 1996.
48. Duby, Georges, *Vremea catedralelor*, Editura Meridiane, București, 1999.
49. Durand, Gilbert, *Figuri mitice și chipuri ale operei*, Editura Nemira, București, 1998.
50. Durand, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Editura Univers, București, 1977.
51. Durand, Gilbert, *Aventura imaginii, imaginația simbolică: imaginarul*, Editura Nemira, București, 1999.
52. Drăgan, Flore, *Imaginea prizonieratului sovietic*, în *Anuarul Institutului de Istorie Orală*, vol. II, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001.
53. Drăgan, Flore, *Imaginarul religios în epoca postmodernă*, Editura Scriptum, Oradea, 2009.
54. Eco, Umberto, *Istoria frumuseții*, Editura Rao, București, 2005.
55. Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. III, Editura Universitas, Chișinău, 1992.
56. Eliade, Mircea, *Imagini și simboluri*, Editura Humanitas, București, 1994.
57. Eliade, Mircea, *Mefistotel și androginul*, Editura Humanitas, București, 1995.

58. Eliade, Mircea, *Tratat de istorie a religiilor*, Editura Humanitas, București, 1995.
59. Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, Editura Humanitas, București, 2000.
60. Ferguson Marilyn, *The Aquarian Conspiracy. Personal and Social Transformation in Our Time*, Los Angeles (Tarcher) 1980.
61. Fărăgău, Benjamin, *Genesa - istoria faceri unui nume*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2009.
62. Fărăgău Benjamin, *Viziunea împărăției*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2007.
63. Foucault, Michel, *Cuvintele și lucrurile*, Editura Univers, București, 1996.
64. Foucault, Michel, *Hermeneutica subiectului*, Editura Polirom, Iași, 2004.
65. Foucault, Michel, *Istoria sexualității*, Editura de Vest, Timișoara, 1995.
66. Frunză, Sandu, *Fundamentalismul religios și noul conflict al ideologiilor*, Editura Limes, 2003.
67. Fukuyama, Francis, *Sfârșitul istoriei?*, Editura Vremea, București, 1994.
68. Gauchet, Marcel, *Dezvrăjirea lumii. O istorie politică a religiei*, Editura Științifică, 2000.
69. Gauchet, Marcel, *Ieșirea din religie*, Editura Humanitas, București, 2006.
70. Guénon, René, *Criza lumii moderne*, Editura Humanitas, București, 1993.
71. Guizot, Francois, *Istoria civilizației în Europa. De la căderea Imperiului Roman până la Revoluția Franceză*, Editura Humanitas, București, 2000.
72. Gassman, Lothar, *New Age*, Editura Stephanus, București, 1997.
73. Geană, Gheorghită, *Tradiția creștină, poate contribui la coagularea Europei Unite. În această tradiție stă chiar salvarea Europei. ASTRA nr. 13, decembrie 2007.*
74. Gibbs Eddie, Ryan Bolger, *Emerging Churches: Creating Christian Communities in Postmodern Cultures*, Grand Rapids MI: Baker Academic, 2006.
75. Jurgen Habermas, *Discursul filosofic al modernității. 12 prelegeri*, Edit. All Educational, București, 2000
76. Hanegraaff J. Wouter, *New Age religion*, Religions in the Modern World. Traditions and transformations Edited by Linda Woodhead, Paul Fletcher, Hiroko Kawanami, David Smith, London/ New York, Taylor&Francis e-Library /Routledge, 2005.
77. Harvey, David, *Condiția postmodernității*, Editura Amacord, Timișoara, 2002.
78. Heidegger, Martin, *Repere pe drumul gândirii*, Editura Politică, București, 1988.
79. Heidegger, Martin, *Ființă și timp*, Editura Humanitas, București, 2006.
80. Hersch, Jeanne, *Mirarea filosofică. Istoria filosofiei europene*, Editura Humanitas, București, 1994.
81. Hervieu-Leger Daniela, *Starea religiilor în Franța, în Enciclopedia religiilor*,
Coord. Jaques Bersani, Editura Pro Editură și Tipografie, București, 2005.
82. Hugli Anton, Poul Lubcke, (coord.), *Filosofia în secolul XX*, vol. I, Editura ALL, București, 2008.
83. Huntington, Samuel, P., *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, 2000.
84. Hutcheon, Linda, *Politica postmodernismului*, Editura Univers, București, 1997.
85. Iluț, Petru, *Sociologia familiei*, Editura P.U.C., Cluj-Napoca 1994.
86. Ghioancă Constantin, *Bisericile emergente vestice: din perspectivă baptistă românească*,
Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2010.
87. Introvigne, Massimo, *New Age & Next Age*, Casale Monferrato (Piemme), 2000.
88. Ică, Ioan, jr., *Perspective comparate asupra reformei Bisericii în Europa secolului XX, în Pentru un creștinism al noii Europe*, Editura Humanitas, București, 2007.

89. Ioan Paul, al XVI-lea, *Varcare la soglia della speranza*, Milano (Mondadori), 1994.
90. Jacques, Paul, *Biserica și cultura în Occident, sec. IX-XII*, vol. II, Editura Meridiane, București, 1996.
91. Jucan, Marius, *Secularizare / desecularizare. Un rezumat de etapă, în "Journal for the Study of Religions and Ideologies"*, No. 7, Spring, 2004.
92. Philip Jenkins, *The Next Christendom: The Coming of Global Christianity*, Oxford Press, 2007.
93. Kant Immanuel, *Critica rațiunii pure*, Editura IRI, București, 1994.
94. Kellner, Douglas, *Cultura media*, Institutul European, Iași, 2001.
95. Kuhn, Thomas, *The Structure of scientific revolutions*, Chicago (University Of Chicago Press), 1970.
96. Latourette, Kenneth, S., *A History Of Christianity*, Prince Press, New York, 2005.
97. Lacroix, Michel, *L'ideologia della New Age*, Milano (Il Saggiatore), 1998.
98. Lefter, Bogdan, *Postmodernism—din dosarul unei „bătălii culturale”*, Paralela 45, București, 2000.
99. Lipovetsky, Gilles, *Amurgul datoriei*, Editura Babel, București, 1996.
100. Losky, Vladimir, *Introducere în teologia ortodoxă*, Editura Enciclopedică, București, 1992.
101. Lyon, David, *Postmodernitatea*, Du Style, București, 1998.
102. Lyotard, Jean-Francois, *Condiția postmodernă*, Editura Design Print, 2003.
103. Manolescu, Ion, *Videologia*, Editura Publirom, Iași, 2003.
104. Marga, Andrei, *Introducere în filosofia contemporană*, Editura Polirom, Iași, 2002.
105. Marga, Andrei, *Religia în era globalizării*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj -Napoca, 2005.
106. Marga, Andrei, *Filosofie și teologie astăzi*, Editura Fundației Pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2005.
107. Marrou, Henri-Irenne, *Biserica în Antichitatea târzie (303-604)*, Editura Universitas, 1999.
108. Marrou, Henri-Irénée, *Sfântul Augustin și sfârșitul culturii antice*, Editura Humanitas, București, 1997.
109. Martin, David, *The Dilemma of contemporary religion*, Oxford, 1978.
110. Mattizzano, Antonia, *Creștini, păgâni și decreștinați: interlocutori ai areopagului postmodern, în "Omul de cultură în fața decreștinării"*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2005.
111. Mayer, Jean Francois, *La naissance des nouvelles religions*, Geneve, 2004.
112. Mey, Peter De, *The Church from a european perspective*, în „*The Routledge Companion to the Christian Church*” Edited by Gerard Mannion and Lewis S. Mudge, Routledge Taylor & Francis Group, New York and London, 2008.
113. Meyendorff, John, *Teologie Bizantină*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1997.
114. Meyendorff, John, *Hristos în gândirea creștină răsăriteană*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1997.
115. Minois, Georges, *Istoria sinucideri*, Editura Humanitas, București, 2002.
116. McLaren, Angus, *Sexualitatea secolului XX*, Editura Trei, București, 2002.
117. McLennan, Gregor, *Pluralismul*, Du Style, București, 1998.
118. McDowell Josh, Bob Hostetler, *Noua toleranță*, Editura Aqua Forte, Cluj-Napoca, 2006.
119. Meyendorff, John, *Teologie Bizantină*, I.B.M. al B.O.R., București, 1996.
120. Milza, Pierre, Berstein, Serge, *Istoria Secolului XX*, Editura All, București, 1998.
121. Montgomery, John, Warwick, *Încotro se îndreaptă istoria?*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 1996.
122. Moshe, Idel, *"Abordări metodologice în studiile religioase"*, în *Journal For The Study Of Religions And Ideologies*, No. 16, Spring, 2007.

123. Muchembled, Robert, *O istorie a diavolului. Civilizația occidentală. Sec. XII-XX*, Editura Cartier, București, 2002.
124. Negruț, Paul, *Biserica și statul*, Editura Institutului Biblic „Emanuel”, Oradea, 2000.
125. Nicoară, Simona, *Istorie și imaginar*, P.U.C., Cluj-Napoca, 1999.
126. Nicoară, Simona, *O istorie a secularizării*, vol I-II, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2005.
127. Nicoară, Toader, *Introducere în istoria mentalităților colective*, Editura P.U.C., Cluj-Napoca, 1998.
128. Nicoară, Toader, *Clio în orizontul mileniului trei*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2002.
129. Noebel A. David, *Înțelegerea vremurilor*, Editura A.C.S.I., 2000.
130. Noica, Constantin, *Modelul cultural european*, Editura Humanitas, 1993.
131. Panaite Ovidiu, *Dinamismul culturii și redefinirea sacrului, în Omul de cultură în fața decreștinării*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2005.
132. Patapievici, Horia-Roman, *Omul recent*, Editura Humanitas, București, 2001.
133. Peirce, Charles, *Semnificație și acțiune*, Editura Humanitas, București, 1990.
134. Pelikan, Jaroslav, *Tradiția creștină*, Editura Polirom, Iași, 2004.
135. Phillips, Timothy, R., Okholm, Dennis, L., *Apologetica creștină în lumea postmodernă*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2007.
136. Platon, Alexandru, *Societate și mentalitate în epoca modernă*, Editura Universității, Iași, 2000.
137. Pop, Paraschiva, *Regresia moralei*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2003.
138. Pophly, Michael, Duran, Khalid, *Osama Bin Laden și terorismul internațional*, Editura Axel Springer, București, 2002.
139. Popescu, Dumitru, *Hristos, Biserică, Societate*, Editura I.B.M. B.O.R., București, 1998.
140. Preda, Radu, „*Revoluția*” europeană și Bisericile, în revista „*Renașterea*”, nr. I, 2003.
141. Rămureanu, Ioan, *Istoria bisericească universală*, Editura I.B.M. B.O.R., București, 2004.
142. Ratzinger, Joseph, *Biserica- chemare spre comunitate*, Editura Aridia, Blaj, 2005.
143. Rațiu, Dan-Eugen, *Moartea artei? O cercetare asupra retoricii eschatologice*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2000.
144. Raymond, Aron, *Istoria și dialectica violenței*, Editura Babel, București, 1995.
145. Renaut, Alain, *Era individului*, Iași, Editura Polirom, 2000.
146. Riccardi, Andrea, *Despre civilizația conviețuirii*, Editura Humanitas, București, 2008.
147. Ricoeur, Paul, *Fenomenologie și teologie*, Editura Publirom, Iași, 1996.
148. Ricoeur, Paul, *Despre interpretare*, Editura Trei, București, 1998.
149. Ricoeur, Paul, *Memoria, istoria, uitarea*, Editura Amarcord, Timișoara, 2001.
150. Rogobete, Silviu, Eugen, *O ontologie a iubirii. Subiect și Persoană supremă în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae*, Editura Polirom, Iași, 2001.
151. Russell Bertrand, *Istoria filosofiei occidentale*, Vol. II, Editura Humanitas, București, 2005.
152. Ruusbroec, Jan Van, *Podoaba nunții spirituale sau întâlnirea interioară cu Hristos*, Editura Humanitas, București, 1995.
153. Scaraffia Lucetta, Eugenia Rocella, *Împotriva creștinismului: ONU și Uniunea Europeană ca nouă ideologie*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007.
154. Schaeffer, Francois A., *Moartea în cetate*, Făgăraș, Editura Agape, 1996.

155. Schaeffer, Francis, *Trilogia*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2002.
156. Sirinelli, Jean-Francois, Rioux, Jean-Pierre, *Pour une histoire culturelle*, Paris, Seuil, 1997.
157. Sebeok A. Thomas, *Semnele: o introducere în semiotică*, Editura Humanitas, București, 2002.
158. Smart, Barry, *Modern conditions, postmodern controversies*, Londra și New York, Routledge, 1992.
159. Stackhouse, John, G., Jr., „De la arhitectură la argument”, în *Apologetica creștină în lumea postmodernă*, Timothy R. Phillips, Dennis L. Okholm, Edit. Cartea Creștină, Oradea, 2007.
160. Stark, Rodney, *The Future of religion. Secularisation, Revival and cult formation*, University of California, 1985.
161. Stăniloae, Dumitru, *Isus Hristos lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Editura Anastasia, București, 1993.
162. Stăniloae, Dumitru, *Teologia dogmatică ortodoxă, vol. II.*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.
163. Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987.
164. Suttner, Ernst, Christoph, *Schismele: ceea ce ne separă, ceea ce nu separă de biserică*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006.
165. Tia, Teofil, *Reîncreștinarea Europei? Teologia religiei în pastorală și misiologia occidentală contemporană*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2003.
166. Tia, Teofil, *Fertilizarea creștină a culturii. Studii de Teologie Pastorală Fundamentală*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2004.
167. Tia, Teofil, *Elemente de pastorală misionară pentru o societate post-ideologică*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2003.
168. Thebaut, Françoise, *Amor și sexualitate în Occident*, Editura Artemis, București, 1994.
169. Thiselton C. Anthony, *The Modern Theologians*, in David F. Ford, Rachel Muers, Third edition, Blackwell Publishing, Oxford, UK, 2005.
170. Troc Gabriel, *Postmodernismul în antropologia culturală*, Editura Polirom, Iași, 2006.
171. Vattimo, Gianni, *Sfârșitul modernității*, Editura Pontica, Constanța, 1993.
172. Vattimo, Gianni, *Gândirea slabă*, Editura Pontica, Constanța, 1998.
173. Vauchez, Andre, *Spiritualitatea Evului Mediu Occidental. Secolele VIII-XII*, Editura Meridiane, 1994.
174. Vătășianu, Virgil, *Istoria artei europene. Artă Renașterii*, vol. II, Editura Meridiane, București, 1968.
175. Veress, Karoly, *Ființa generațională și destinul culturii*, Edit. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2003.
176. Vovelle, Michel, *Omul Luminilor*, Editura Polirom, Iași, 2000.
177. Vuarnet, Jean – Noel, *Dumnezeul femeilor*, Editura Anastasia, București, 1996.
178. Weber, Max, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Editura Incitatus, București, 2003.
179. Weigel, George, *The Cube and Cathedral Europe, America, and Politics Without God*, Basic Books, New York, 2005.
180. Williams, Jean-Paul, *Sociologia religiilor*, Editura Institutul European, Iași, 2001.
181. Wilson, Bryan, *Religia din perspectivă sociologică*, Editura Trei, București, 2000.
182. Wouter, Hanegraaff, J., *New Age religion and Western culture. Esotericism in the mirror of secular thought*, Leiden-New York, Colonia (Brill), 1996.
183. Wunenburger, Jean-Jacques, *Viața imaginilor*, Editura Cartimpex, Cluj-Napoca, 1998.

184. Wunenburger, Jean-Jacques, *Sacrul*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000.
185. Wunenburger, Jean-Jacques, *Utopia sau criza imaginarului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001.
186. Wunenburger, Jean-Jacques, *Filosofia imaginilor*, Editura Polirom, Iași, 2004.
187. Wright, N.T., *Mesia*, Editura Aqua Forte, Cluj-Napoca, 2007.
188. Zacharias, Ravi, Geisler, Norman, *Este biserica ta pregătită?*
Motivarea liderilor la trăirea unei vieți apologetice, Editura Carmel Print, Arad, 2010.
189. Zoller, Wolfgang, *Când imaginea suprimă cuvântul*, Editura Agape, Făgăraș, 1998.
190. Zub, Alexandru, *Clio sub semnul interogației. Idei, sugestii, figuri*, Editura Polirom, Iași, 2006.
191. ****Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Societății Biblice Interconfesionale din România,
 Traducerea Dumitru Cornilescu, București, 2008.
192. ****Scrierile Părinților Apostolici*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiuneal Bisericii Ortodoxe
 Române, 1995.

Culegeri de documente

- ****Secretariatul pentru unirea creștinilor, Secretariatul pentru necreștini, Secretariatul pentru necredincioși, Consiliul Pontifical Pentru Cultură, Fenomenul sectelor sau al noilor mișcări religioase, Documente 44.*
- ****Our Creative Diversity. Report of the World Commission on Culture and Development*, (UNESCO), 1995.

Site-uri consultate

- <http://oce.catholic.com/index.php/Apologetics>
- <http://storico.radiovaticana.org/rom/storico/2006-12/108461>
- <http://www.apologetica.ro/resources.htm>
- <http://www.britannica.com/eb/article9031956/ecumenism>
- <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/489663/Karl-Rahner>
- <http://www.catholic.com/oce.catholic.com/index.php>
- <http://www.cceia.org/resources/transcripts/136.html>
- <http://www.cceia.org/resources/transcripts/136.html>
- <http://www.crestinortodox.ro/diverse/teologia-mileniului-iii-teologie-provocarilor-69433.html>
- <http://www.crestinortodox.ro/editoriale/crestinism-globalitate-provocari-actuale-70057.html>
- http://www.dinumarin.ro/pdf/articole/globalizarea_ca_proiect_ro.pdf
- <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/>
- http://www.ideiindialog.ro/articol_794/noua_europa_si_vocea_care_lipseste_crestinismul
- <http://www.pastoralcouncils.com/oldsite>
- <http://www.pastoralcouncils.com/oldsite/Rahner000.htm>
- http://www.patriarhia.ro/ro/opera_social_filantropica/bioetica_1.html
- <http://www.radiovaticana.org/rom/Articolo.asp?c=393222/15 mai 2010>
- <http://www.radiovaticana.org/rom/Articolo.asp?c=409538>
- <http://www.radiovaticana.org/rom/Articolo.asp?c=419182/ 31 august 2010>

<http://www.revista22.ro/ortodoxia-in-europa-3129.html>.

http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_unitatis-redintegratio_en.html.

http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/

http://www.ziare.com/articole/europa_decrestinare

<https://worldview.gallup.com/default.aspx>